

„Ha leng a zászló, még nem biztos, hogy jó irányból fúj a szél”

Rendhagyó beszélgetés Csontos Mártával

Csontos Márta, a Szeged közeli Sándorfalván élő költő, író a szerepjátékok, stílusutánezatok és aforizmak különleges tehetségű művelője. Nagy nyelvi leleménnyel, teremtő fantáziával és kivételes formakultúrával megáldott, üdítően szellemes szerző. Élmény- és érzékenységsformáinak változatosságával műfaji-hangnembeli gazdsága, alaki-formai sokszínúsége mutat megfelelést. A kortárs magyar irodalomban fölöttébb ritka és sokak által megbecsült erénye, hogy magasságszférákat és mélységspektívákat összekapcsoló műveiben a csillámló játékosság intellektuális igényességgel és szókimondó bátorsággal társul. Széles skálán mozgó írásaiban a tradíció biztonságérzetét talán csak az állandó megújulásra kész ambíció lendítőereje múlja fölül. A civilben magyar–angol szakos gimnáziumi tanárként dolgozó szerző számos természettudományos és pedagógiai tárgyú cikket is írt az irodalmi témájú dolgozatok (Petőfi-, Reményik- és Juhász Gyulatanulmány) mellett. A folyóiratokban is rendszeresen publikáló költő köteteknek többsége a Littera Nova Kiadó gondozásában látott napvilágot. A Csontos Márta verseivel (*A meggyújtott olajág; A Sehól szélén*) és egyéb írásaival (*Aforizma-párbaj* – Balázs Tiborral; *Egográfia 1-3; A kék lovagtorony; Szerzők, műzsák, szenvedélyek*) való találkozás az ön- és világsmegértés heurékaszerű tartalmain túl a létezés izgalmaival ható nyelvi intenzitás élményét is kínálja az olvasónak. A szerző játékosságra orientált művészi-emberi habitusa, alapvetően reflexív beállítottsága, unikálisnak mondható ébersége és experimentáló kedve a maga teljességében csak egy rendhagyó interjúban mutatkozhat meg. A direkt kérdések helyett ezért választottam az európai kultúra kulcsmondatait, illetve a magyar irodalom eszmélkedésre készítő klasszikusait. Ebből a szokatlanak tűnő kísérletből – a szerző egyik kötetére gondolva – akár egy újabb aforizmapárbaj is születhet.

„Rossz tanújuk az embereknek a szemük és a fülüik, hogyha barbár a lelkiük”. (*Hérakleitosz*)

Ha elindulunk az ókori dialektika képviselőjétől a hozzám intézett kérdések sorozatában, még fokozottabban érezhetem, hogy nem az anyag és a forma változása határozza meg a világot, hanem a változás maga, melynek gyökerei ott lappangnak minden emberi elmében, a különbségek ellenére létező közös értelmezésekben. Szemünkkel érzékeljük, elménkbe raktározzuk, fülüinkkel halljuk, és magunkba szívjuk a dallamokat, de a képek és a dalok nem lehetnek a harmónia forrásai az értelmet kormányzó

lélek közreműködése nélkül. Hogy miként éljük meg a körülöttünk lévő változásokban a látható, érzékelhető világ és az elménkben sokasodó gondolatok összjátékát, s az ebből fakadó nyugtalanságot miként dolgozzuk fel a magunk és mások javára, lelki fejlettségünk állapotától függ. **Mert minél inkább meg akarjuk változtatni a világot, annál inkább érezzük, mennyire megváltoztat bennünket a világ.**

*„Semmilyen szél sem kedvez annak, aki nem tudja, hogy melyik kikötőbe tart.”
(Seneca)*

Ha leng a zászló, még nem biztos, hogy jó irányból fúj a szél. Az ember egész életében bizonyítékokat keres, érvekkel próbálja alátámasztani előzetesen megszerzett ismeretei helyességét, de minél többoldalú megközelítéssel próbálkozik a világfolyamat óriási körforgásában megtalálni helyét, annál inkább elbizonytalanodik, döntésképtelenné válik, s bár egyenesen tart végzete felé, mindenféle kerülő úton próbálkozik célba érni, vagy esetleg célt téveszteni, lehet, hogy nem a legjobb eszközöket választja, s nem a legjobb stratégiákat dolgozza ki. Mégis, a harcot választani és vállalni kell, még akkor is, ha a képzet igazsága nem autentikus az érzékszervek hibás működése miatt, vagy ha a megismerő és a megismerésre váró között túl nagy a távolság, s az odavezető utak közül választani nehéz. Hogyan fogadhatod sztoikus nyugalommal a bölcs gondolatát, aki azt hangsúlyozza, ha beleegyezel végzetedbe, akkor vezet, ha nem egyezel bele, akkor kényszerít?

„Csak kétféle magatartás tarthat számot az értelmes jelzőre: amelyik ismeri Istent és teljes szívvel követi őt, illetve amelyik nem ismeri Istent, ám teljes szívvel keresi őt.” (Pascal)

Az értelem határán nem az értelmetlen áll, hanem az emberi értelemmel felfoghatatlan lehetőség. Pascal megnyilatkozását elfogadhatjuk teljes szívvel, hiszen az ember valóban nem elég önmagának, önmagában is megpróbálja Istent nyomon követni. Isten rajtunk keresztül szólal meg, s ilyen módon, mint létezőnek nincs teljes önállóságunk, gondolatainkban szimbiózisban együtt él velünk az emberi értelemmel a maga teljességében felfoghatatlan létezőként elfogadott világszellem, akinek létét tagadhatjuk úgy, hogy létezéséből indulunk ki, s közben nem gondolunk arra, hogy tagadni csak azt lehet, amit már eleve elfogadtunk létezőnek. A tagadás főként arra irányul, hogy önállóságunkat megtarthassuk az individuális szabadságélmény megőrzésének reményében. Bármilyen racionális gondolkodásra képes az ember, bármilyen tudományos tételt állít fel, tárgyyszerűen vagy egzakt módon érvel, egész sor kérdés marad örökösen megválaszolatlanul, hiszen az ész logikája a szív sajátos logikájával sohasem koincidens.

„Mindig van elég fény ahhoz, hogy lásson, aki akar, és mindig van elég homály ahhoz, hogy ne lásson, aki nem akar.” (Pascal)

Lehet, hogy többet is látnál a világból, ha nem állnál útjába saját magadnak. Mert csak akkor vagy képes olyan fokú fényérzékenységet kifejleszteni magadban, mely a megvilágosodáshoz vezet, ha belátod, mennyire véges az ész hatóköre. A külvilág bizonyossága körülvesz ugyan, de a tér és az idő kontinuitásában árva maradsz. Mégis, folyton csak saját, semmis létezésedet állítod fókuszba, pedig oly törekeny vagy, csak egy „gondolkodó nádszál” vagy, ahogy a filozófus oly találóan megfogalmazta. De bármerre hajlíthatnak is végzetes erők, mindig kiegyenesedsz, mindig igyekszel a fény felé. Közben folyamatosan kétségek között élsz, hiszen míg szellemed angyalként repít az égbe, testi reakcióid „alantassága” miatt viselkedsz úgy is olykor, mint egy állat.

„Lelkemet két dolog tölti el megújuló csodálattal és áhítattal: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” (Kant)

Az erényes életre való képességet az határozza meg, hogy milyen fokú büntudatot érzel az erkölcsi élet kritériumainak magadra vállalásában. Valójában rendkívül nehéz igazán egzakt módon meghatározni, hogy mit tartasz erkölcsösnek, jónak. Vagy úgy teszünk jót, hogy nem a belülről fakadó törvény alapelvét szem előtt tartva hajlunk a jóra, viszontszolgáltatás és jutalom reményében, vagy, mert eredendően keresztény cselekedetnek tartjuk szándékunk megvalósítását. Az ember eredendően nyitott a jóra, s igényli is a mások segítségét követő katarzisélményt, de sokszor, mindenféle sztereotípiába gyömöszölve hajlamos önszeretete alapján cselekvése indítékait és a megvalósítás lehetőségeit korlátok közé szorítani. Az erkölcsi törvény lehet abszolút, megtartása szabály lehet bárki számára, mindazonáltal nem lehet a boldogságra törekvés az egyetlen meghatározó ok. Mivel az ember érzéki lény, számára a tökéletes jóhoz a boldogságnak is társulnia kell, a boldogságra törekvés azonban igencsak megcsonkítja másokkal szemben tanúsított önzetlen viselkedésünket.

„Aki nem képes minden múltat feledve a pillanat küszöbére telepedni, aki nem tud – akár a győzelem istennője – egy ponton széldülés és félelem nélkül megállni, az sosem fogja tudni, hogy mi a boldogság, s ami még rosszabb: sosem fog olyasmit cselekedni, ami másokat boldoggá tesz.” (Nietzsche)

Egyrésztől csak annyira figyelsz másokra, amennyire saját elfogadásod megerősítésére szükséged van, másrésztől csak mások védelme alatt érezheted biztonságban magadat önmagaddal szemben. Persze két ok miatt sem tud az ember igazán boldog lenni, egyrésztől azért, mert a korábban áhított, majd birtokába került tárgy vagy rendelkezésére álló személy gyorsan elveszítheti varázsát. Ennek egyik oka

az, hogy túlságosan idealisztikusan közelítjük meg a céltárgyat vagy a célszemélyt, sohasem keresünk bizonyosságot eleinte arra vonatkozóan, hogy miért nem lehetnek számunkra megfelelők, csak szépségük bővületében élünk, az értékeket a szépséggel analógnak tartjuk, a szépséggel szemben még az olyan utilitárius szempontok is háttérbe szorulhatnak, mint a megbízhatóság, tartósság, igazi, szeretetteljes emberi kisugárzás, hűség stb. Másrészt, mindig a múltban történt eseményekhez hasonlítjuk jelen életünk történéseit, nem igazán a jelenre koncentrálnunk, hanem arra, hogy mit kellett volna a múltban másként csinálnunk. Ilyen módon a jelen problémáit a múltból kiindulva próbáljuk megoldani, az új lehetőségek összezsugorodnak, csak a régvolttal való hasonlítás fontos. Meg kellene tanulnunk úgy élni a jelenben, hogy azt emlékezetes, pozitív történésekkel teli múlttá tudjuk alakítani, de mindig megmaradjunk a jelen valóságában. **A folyamatos múlthoz való kötődésben egy idő után már nem is tudod, mit kerestél igazán.**

„A törvény alól, mely az élőket sújtja, csak az szabad, ki magát felülmúlja.” (Goethe)

A törvény betarthatósága inspiráló erő lehet a törvény módosítására. Mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy az egyéni erkölcsi normák tömegméretekben szinte megvalósíthatatlanok. A törvények, melyek az emberek együttélhetőségének szabályrendszerét határozzák meg, keményen az isteni törvényre építenek, az emberi öntörvényűség azonban nem tudja ezeket mindenkor magára nézve kötelező érvényűnek tekinteni. Nem szabad elfelejtenünk: **Az erényes életre való képességet az határozza meg, hogy milyen fokú büntudatot érzünk az erkölcsös élet kritériumainak magunkra vállalásában.**

„Túl öreg vagyok, hogy a játéknak éljek, s túl ifjú, hogy lehetnék vágytalan.” (Goethe)

A játéktéren legtöbbször az a baj, hogy nem tudod, melyik csoporthoz tartozol. Valójában az életkor nem feltétlenül jelöli ki számodra azt az időkorbe rögzített intervallumot, melybe kötelezően tartozónak kell érezned magad. Lényeg, hogy fel tudjad venni azoknak a járásritmusát, akikkel együtt akarsz haladni, miközben a belső ritmusodat egyéni módon is meg tudod tartani. A fiatalságot nem lehet úgy megőrizni, hogy mindig csak kizárólag fiatal emberek között mozogj, nem kérheted kölcsön az ő energiájukat, nem fog a bőröd kisimulni csak azért, mert ők még ráncatlanok. A bennük lévő eredendő derű azonban segíthet neked is megőrizni azt a könnyedséget, mellyel pozitívabban tudod szemlélni a téged körülvevő problémákat. Nagyon groteszk helyzetet teremthet, ha az ember erőszakosan be akar kerülni egy korcsoportba, észre kell venni mindenkor a kirekesztés szándékát, kényszerítő erejét. Mégis, bármilyen közhelyszerűnek hangzik is, az öregkor akkor kezd veszélyessé válni, amikor többé már nem akarsz fiatalabbnak látszani. A lélekben őrzött fiatalság a testet is konzerválja, s

ez egyidejűleg az alkotás titkát is hordozza, hiszen igazán csak akkor tudsz teremtővé válni, ha képes vagy elhiteni magaddal, hogy úgy kell dolgoznod, alkotnod, szeretned, mintha örökké élnél.

*„Olyan szövetből vagyunk, mint az álmaink, kis életünk álomba van kerítve.”
(Shakespeare)*

Az álom és a valóság között az a legfőbb különbség, hogy az álmok sötétben valóságosnak látszanak, míg a valóság a sötétben nem tűnik álomnak. Mégis, a valóság összetört darabkáit csak álmaidban rakhatod újra össze. Persze kérdéses, mennyire könnyen rakható össze ez a kis puzzle, hiszen maga az élet lesz legtöbbször az álmok megrontója. Ha beengeded az életet álmaid hermetikusan elzárt kis virágoskertjébe, az élet, mint valami dúvad mindent tövestől kiszaggat. Aztán megpróbálsz álmaid darabkáit újra összegyűjteni, felépíteni belőle egy másik kegyes hazugságot, amit próbálsz magaddal elhiteni, csak azért, mert mindez szükséges a túléléshez. Egy szóval, önámításra van szükség ahhoz, hogy próbálgad saját értékeidet felturbózní, itt léted majdani nyomait, maradványait felismerhetően elkülöníteni mások jelzéseitől. A lényeg az, hogy partikuláris jelzéseket akarunk magunk mögött hagyni, melyek egyediek és megismételhetetlenek.

„Valamiként sakkpartinak érzem, csak akkor lépek, ha lépni muszáj.”; „Nem az számít, hogy a madár hányszor csap a szárnyával, hanem, hogy íveljen.” (Pilinszky János)

Nem szárnyáért irigyled a madarat, hanem a repülés örömeért. A repülés transzcendenciája a méltósággal megélt élet mitikus megjelenítője, lehetőség a szabadság felé, melyre annyira törekszünk, de soha nem érezhetjük az ízét, mert akkor saját magunkból kilépve magunkra is madártávlatból kellene tekinteni. Ott ülnénk Isten vállán a teljesség horizontján, feljuthatnák az elérhetetlen kékbe, mely valami ismeretlen rejteget számunkra, valami titokzatos életteret, mely ismeretlenségében annyira vonzó, és más-más tartalommal telíthető. Ha lépni muszáj, akkor már elszánt vagyok, ha lépni tudok, már szárnyat is bonthatok, s a felfelé törekvésben a szorongás-csík, mely sötét foltokat hagyott maga mögött, a távolságban egyre ragyogóbb fénycsíkot fest a távolság homlokára.

A Pilinszky-idézet kapcsán elmondanám, hogy talán az ő költészete áll hozzám legközelebb, teljesen azonosulni tudok személyes gyötrődéseivel. A költészetet létállapotnak tekintő Pilinszky köztudottan nagyon sokat vajúdott minden sora felett, olyan szavakat akart mondandójába fogalmazni, melyek kristálytisza üzenetet hordoztak, abszolút sallangmentesen; minden verssora tiszta gondolatesszencia, körítésmentesen. Versei Istennel való bizalmas beszélgetések, melyek mentesek az ájtatosságtól, a ke-

gyességtől, a hitbéli meggyőződés feltétlen elfogadásától, nemegyszer egyfajta elidegenedést tükröznek Isten és az ember viszonyának megjelenítésében.

Ebben a kapcsolatban Pilinszky megjeleníti saját, büntudatot gerjesztő cselekvőkép-telenségét, ugyanakkor rendíthetetlen együttélést fejez ki a Teremtővel a maga vallá-sosságában. Azt az erkölcsi világgépet és szorongásosságot hordozza soraiba kivetítve, amelyet magamra nézve is meghatározónak tartok, egyfolytában önmagához-önma-gamhoz s az örökkévalósághoz való kapcsolatot boncolgatja, boncolgatom.

„Minél jobban ritkulnak a szavak, annál jobban sűrűsödik az igazság, s a végső lé-nyeg, a hallgatás táján van, csak abba fér bele.” (Ottlik Géza)

Minden, amit kimondasz, csak annyira létezik, amennyire a magad és mások számára érthetővé válik. Az igazság nagyon törékeny, az igazságérzet nagyon sebezhető, s talán azért is ritkulnak meg a szavak kimondáskor, mert magunk is érezzük, hogy önnön igazságunk saját, helyesnek vélt gondolkodásunk fonálához kötődik, saját lelkiállapotunk megtartásához kínál öngizolást. Önnön igazságunk csak akkor válik egyetemes érvényűvé, ha nem kifejezetten csak saját boldogulásunkat szolgálja. A jót és a rosszat egyaránt meg kell tapasztalni, hogy képesek legyünk szelektálni, hogy az Arisztotelész *Ethika Nikomakheia*-ban megfogalmazottak szerint elfogadhassuk; az erény a helyes gondolkodásnak megfelelő lelki alkat. S hogy mi van a hallgatás táján? Ki nem mondott beszéd, belső monológ, amit nem mondasz ki hallgatódnak, mégis kinyílik bennetek valami közös, létrejön egy együtt hallgatás, mert nem lehet szavakkal kifejezni az érzéseidet. Ilyenkor érezhetjük, mennyire igaza van Heideggernek. „Nem az emberé a nyelv, hanem az ember a nyelvé”.

„A legtöbb, amire vállalkozhatunk, hogy világosan megírjuk a homályt.” (Mészöly Miklós)

Ha elállod a fény útját, attól még nem fosztasz meg másokat a világosságtól. Ha a homályt világosan meg tudjuk írni, ahogy Mészöly Miklós megfogalmazásában olvashatjuk, képesek vagyunk meglátni a semmiben a lényegét. A semmi tudata akkor kínoz a legjobban, amikor rájövünk, hogy önmagunk keresésében mennyire semmibe vesszük saját lehetőségeinket. Az író képes arra, / Nietzsche nyomán /hogy belássa, az élet alapja a látszat, ami ott van a homályban, amit valóságosnak akarunk megmutatni, de szükségszerűen tele vagyunk tévedésekkel, melyek a relációink közötti eltéréseket fogalmazzák meg, illetve láttatják meg.

„Az íróember addig-meddig ügyeskedik, mígnem kitalálja a szintiszta valóságot.” (Bodor Ádám)

Lehetetlen meglátni a magad valóságát, ha mindenkinek más oldaladat akarod megmutatni. Másrészt úgy írd saját életedről, hogy mások kívülállóként is részesének érezzék magukat. Az íróember szintiszta valósága semmiben nem különbözik az írói vénával nem rendelkező emberétől, csak annyiban, hogy nem hazudik magának egy valóságot, amit magával és másokkal is próbál elhitetni, hanem őszintén feltárja önmagában azt a valóságot, amit mások nem mernek nyilvánosságra hozni, csak ködösíteni, önmaguknak hazudnak. Ez a farizeuskodás önmagukkal szemben. Az íróember létezése saját magának önmagából való megértésére épül (Heideggeri értelemben), s miközben ezt teszi, eluralkodik rajta a szorongás, mert nem tud szelektálni a választási lehetőségek között, így nem tud kellő figyelmet fordítani magára, mert közben másokra is figyelnie kell.

„A kis kölyök, ki voltam, ma is él / s a felnőttest a bánat fojtogatja;/ de nem könnyezik, egy dalt zöngicsél/ s ügyel, hogy el ne szálljon a kalapja.” (József Attila)

Egyedülletben érzed leginkább a saját magadnak való kiszolgáltatottságot. Az igazi egyedüllét pedig akkor kezdődik, amikor felnőttkorodban már nem sikerül megtartani gyermeki mivoltodat, de ha sikerül gyermekként átvészelned azt az időszakot, amit annyira vágytál megtapasztalni, majd annyira vágytál magadtól kellően távol tartani, akkor örökre benned marad a dal.

„Ha pokolra jutsz, legmélyére térj:/az már a menny. Mert minden körbe ér.” (Weöres Sándor)

Ha sikerül megteremteni önmagad, mindjárt elviselhetővé válnak azok az emberek, akik hasonló megfontolásból folyamatosan megpróbálnak önmegvalósításod folyamatába beavatkozni. De nem tudod, hogy milyen messzire kell menned, merre van az a nyomvonal, ahol a saját utad van kijelölve, mert közben mások más útvonalakat akarnak számodra kijelölni, megpróbálnak számtalanszor eltéríteni. Belekeveredsz a szubjektumok olvasztótégelyébe, de a végén tisztán önmagadat szeretnéd visszanyerni. Közben megjáród a poklok, néha a mennybe repülsz, olykor a distancia igen nagy a kettő között. És nem tudsz mindig különbséget tenni. A jó úgy jár együtt a rosszal, hogy nem tudod őket szétválasztani. Dönteni sem tudsz sokszor a sok lehetőség között, s ha mégis megteszed, sokszor nem a saját javadra döntesz. Igyekszel megfelelni másoknak, közkatonaként folyamatosan szolgálatot teljesítesz, s mások is azért tartanak jónak, mert a rendelkezésükre állsz. Szerencsére van egy igazság ebben a dichotómiában: **A rosszat a jótól az különbözteti meg, hogy meg nem történté tudjuk tenni.**

Ködöböcz Gábor